

– М.: Юристь, 2001. – 410 с. 4. *Лучин В.О.* Конституционные нормы и правоотношения. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1997. – 387 с. 5. Про державну податкову службу в Україні: Закон України від 04.12.1990 р., № 509-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – №6. – Ст. 37. 6. Про систему оподаткування: Закон України від 25.06.1991 р., № 1251-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 39. – Ст. 510. 7. *Протасов В.М.* Основы общеправовой процессуальной теории.– М.: Юрид. лит., 1991. – 504 с.

СООТНОШЕНИЕ РЕГУЛЯТИВНЫХ И ОХРАНИТЕЛЬНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ В ПРОЦЕДУРНОМ РЕГУЛИРОВАНИИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ Кучерявенко Н.П.

На основании функциональной классификации налоговых правоотношений сделана сравнительная характеристика регулятивных и охранительных отношений. Несмотря на их единство, делается вывод об их принципиальном отличии. Возникновение правоотношений охранительных связывается с трансформацией регулятивных.

Ключевые слова: налоговые правоотношения, финансовые правоотношения, классификация налоговых правоотношений.

CORRELATION OF THE REGULATORY AND THE LEGAL ENFORCEMENT IN THE PROCEDURAL REGULATION OF TAXATION Kucheryavenko M.P.

Based on the functional classification of tax relations a comparative characteristic of the regulatory and the enforcement relationship have been made. In spite of their unity the conclusion is drawn about their fundamental differences. The emergence of legal enforcement is associated with the transformation of regulators.

Key words: tax legal relations, financial relationship, classification of tax legal relations.

Надійшла до редакції 15.07.2010 р.

УДК 347.73(477)

***Т.А. Латковська, д-р юрид. наук, професор
кафедри адміністративного та фінансового права
Одеська національна юридична академія***

УКРАЇНСЬКА ФІНАНСОВО-ПРАВОВА НАУКА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Фінансове право виступає складником у системі юридичних наук, які, у свою чергу, включаються в систему наук, що вивчають різні явища суспільного життя. Юридична наука на даний час знаходиться в умовах, коли право й держава,

як складні об'єкти дослідження, сприяють не тільки появі нових сфер юриспруденції, а й змінюють її зміст і склад наук, що входять до неї. Зазнає істотних змін і наука фінансового права, розвиток науки якої набирає обертів. Сьогодення ставить перед

вітчизняною фінансово-правовою наукою складні виклики й завдання, конструктивне і своєчасне розв'язання яких є запорукою існування й дієвості України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Проблеми фінансового права полягають у вдосконаленні української державності, прискоренні економічного розвитку країни. Перед Україною постає пріоритетне завдання – знайти й посісти належне місце в сучасному світі. В умовах процесу глобалізації суттєво змінюється зміст фінансових відносин, удосконалюється їх правове регулювання, гостро постають питання фінансової стабільності й безпеки. Інтеграція держави до світової фінансової системи підвищує роль фінансового права, сприяє зростанню досліджень учених-фінансистів в українській правовій системі.

Фінансово-правові відносини є виключно важливими для життєдіяльності всієї держави, тому повинні різносторонньо вивчатися фінансовою наукою й регулюватися правовими нормами. Найбільша економічна криза 2009 р., що охопила більшість країн світу, призвела до багатьох негативних явищ і показала значення фінансових проблем у житті кожної з держав і суспільства. Внаслідок

певнених економічних процесів фінансово-правова наука, яка покликана служити суспільним інтересам і допомагати публічній владі приймати оптимальні рішення виходу з кризової ситуації, отримала суттєвий імпульс для свого розвитку.

Це пов'язано в першу чергу з тим, що докорінні зміни, що відбулися на пострадянському просторі протягом останніх 2-х десятиліть, а також економічні й політичні перебудови в Україні істотно вплинули на активне використання фінансів і визначили відповідні зміни й розширення змісту галузі фінансового права. Всезростаюча роль фінансового права, інтерес до його проблем надихає вчених на дослідження фінансово-правової сфери як самостійного об'єкта наукового інтересу. Навряд чи можна назвати ще яку-небудь галузь права, на якій би так яскраво відбилися зміни, що мають місце в країні.

Становлення ринкових відносин, створення економічних засад демократичного суспільства викликали перегляд розуміння багатьох базових категорій фінансового права і як наслідок – сприяли розвитку еволюційних процесів у фінансово-правовій сфері. Порівняно з минулим затишним періодом у досить короткий час прийнято значну кількість фінансово-правових актів, які склали самий

потужний законодавчий масив (мабуть, провідний) у системі законодавства України. Якщо раніше досліджувалися в основному проблеми бюджетного права, то сьогодні у зв'язку з мобільністю фінансового законодавства відчутно збільшилося число наукових публікацій з фінансово-правових питань, адже для прийняття оновлених законів перш за все потрібні наукові розробки й рекомендації.

Фінансове право тривалий час розвивалося в рамках науки про фінанси. О.М. Козирін, досліджуючи його витоки й підкреслюючи ціннісний історичний підхід до вивчення фінансів, посиляється на П.С. Кліментова (який читав курс фінансового права на межі XIX-XX століть): «Фінанси, подібно всім фактам соціального життя, є історичною категорією. Мета фінансової науки – вивчення державно-господарської діяльності в її історичному розвитку, аналіз причин виникнення й видозмінення фінансових інститутів, відкриття еволюційних законів державного господарства» [Цит. За: 3, с.5]. Учений при цьому робить наголос на тому, що розкриття еволюції фінансових інститутів не є єдиною метою фінансової науки.

Перші згадки про фінанси ми знаходимо в Законах XII таблиць, законах Хаммурапі, Руській Правді, Великій Хартії

вольностей (1215р.). Пізніше досліджували фінанси на рубежі XVI–XVII ст. Ж. Боден, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ф. Юсті, І. Зонненфельс. Значний вплив на розвиток фінансової науки мали праці Ш.-Л. Монтеस्क'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, А. Сміта, Д. Рікардо. Слід погодитися з твердженням О.М. Козиріна, що фінансове право «зародилося в надрах економічних і політичних наук» [3, с.10]. Розвиток політичної економії послужив виділенню в XIX ст. з її складу фінансової науки. Відомий підручник К. Рау «Основные начала финансовой науки» включав поняття про державні доходи, державні видатки, державний кредит, бюджет тощо й широко використовувався в багатьох європейських країнах. На початку XIX ст. з'явилися відомі курси з фінансового права М. Тургенева, І. Горлова, В. Лебедєва, І. Янжула, І. Озерова, М. Яснопольського та низка інших. Суттєвою особливістю генези фінансово-правової науки було те, що нею ототожнювалися такі конструкції, як «фінанси», «фінансова наука», «фінансове право». За енциклопедичним словником Ф.А. Брокгауза та І.А. Єфрона «фінансова наука належить, з одного боку, до циклу економічних наук, а з другого – до наук правових». Однак у сучасних умовах доведено істотну різницю між на-

уюю фінансовою й фінансово-правовою, кожна з яких має свій предмет, метод і мету наукового дослідження. При цьому необхідно відмітити, що висновки та принципіві позиції, розроблені кожною з них, є вагомим підґрунтям для обох наук.

Для сучасної науки вітчизняного фінансового права характерний бурхливий етап розвитку. За роки, що пройшли після здобуття Українською державою незалежності, вже сформовані наукові школи, розроблено й опубліковано чимало глибоких наукових робіт, дослідниками все частіше провадиться порівняльний аналіз вітчизняних здобутків з досвідом зарубіжних країн, що свідчить про активні пошуки новітніх методів пізнання, формуванням нових ідей і концепцій, покликаних дати належний імпульс у розвитку правової теорії та практики. Як справедливо зауважує фундатор науки українського фінансового права професор Л.К. Воронова, «наші вчителі і засновники фінансового права як самостійної галузі права в жарких дискусіях довели, що фінансове право існує в системі права і правових наук» [1, с.36].

Україна вступила в нове тисячоліття з твердим наміром побудувати державу з ринковою економікою. Як зазначає професор В.Я. Тацій, «без розв'язання державно-правових проблем

навряд чи можна розраховувати на вдале вирішення соціально-економічних завдань» [4, с.6]. В економіко-правовому житті суспільства, з одного боку, посилюється роль держави як основного соціального інституту з приводу захисту інтересів громадян, а з другого – вона бере активну участь в економічних процесах безпосередньо і як господарюючий суб'єкт, і як регулятор економіки через бюджетно-фінансову та грошово-кредитну політику. Існування держави взагалі неможливе не лише без відповідного правового механізму, а й без необхідного фінансового забезпечення.

Відмова від адміністративно-командних методів управління й заміна їх ринковими механізмами, включаючи фінанси, податки, бюджетний інструментарій, кредити, зумовили зростаючу роль фінансового права як сукупності фінансово-правових норм, регулюючих суспільні відносини, що складаються в процесі здійснення публічною владою фінансової діяльності для реалізації загально-соціальних цілей і завдань, що стоять перед нею. Сьогодні стало цілком очевидним, що в умовах переходу на ринкові відносини фінансове право повинно бути спрямовано на забезпечення динамічного розвитку суспільного й приватного виробництва.

Розвиток цих відносин обумовлює і стрімкий розвиток фінансово-правових механізмів управління суспільством. Фінанси, як невід'ємний складник економіки й інструмент управління суспільством, виступають основним джерелом інформації про всі без винятку процеси в життєдіяльності суспільства й держави. Вони забезпечують прозорість діяльності останньої, дають можливість відслідковувати всі процеси, що відбуваються в країні.

Еволюція цієї науки становить собою історію розвитку наукових шкіл, боротьби концепцій, поглядів, політичних інтересів, позицій учених, про що можна судити по спадщині українських фінансовознавців, чиїми зусиллями сформувалося фінансове право.

Так, професором Новоросійського (Одеського) університету С.І. Іловайським написано підручник з фінансового права, який багато разів перевидавався (останнє видання від 1912 р.). Учений визнавав самостійний характер цієї науки як галузі знань, що має свою особливу сферу досліджень. Не погоджуючись із ототожненням предметів фінансового права й політичної економії, науковець критично зауважував, що політична економія займається дослідженням законів приватного господарства, а фінансова на-

ука розглядає господарські явища різних суспільних організмів. Першу можна назвати наукою про господарство приватне, другу – про суспільне (або публічне). С.І. Іловайський визначав фінанси як вид суспільних відносин, а фінанси державні й місцеві розглядав як різновиди публічних [2, с.4-5].

На думку багатьох фінансовознавців, 60–70 роки ХХ ст. були найкращими в розвитку фінансового права як науки. У першу чергу варто назвати роботи Ю.А. Ровинського, основні положення яких становлять підвалини фінансового права. Належне місце в українському фінансовому праві займають праці професора Л.К. Воронової, в російському – професора Н.І. Хімічевої.

Сьогодні вітчизняна наука фінансового права знаходиться на стадії активного розвитку, що пов'язано насамперед зі змінами економічної ситуації в країні. Значний внесок у цю науку зробили відомі українські вчені, обстоюючи в дискусіях фінансове право як самостійну галузь права, фінансово-правову науку – як складник науки юридичної. У розглядуваній сфері як за радянської доби, так і сьогодні не існує кордонів, про що свідчать міжнародні науково-практичні конференції, на яких розглядаються актуальні

проблеми фінансового права. Так, у минулому році в Одеській національній юридичній академії було проведено міжнародну науково-практичну конференцію «Система фінансового права» (27-28 травня 2009 р.); у цьому році в Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого проведено міжнародну науково-практичну конференцію "Системообразующие категории в финансовом праве: состояние и перспективы трансформации" (15-16 квітня 2010 р.).

Після утворення суверенних країн і проголошення незалежності України повністю поновлене українське фінансове законодавство визначило пріоритетні напрямки перегляду всієї системи науки фінансового права, починаючи з його предмета, методу, джерел і закінчуючи фінансово-правовими інститутами. Завдяки величезним зусиллям доктора юридичних наук, професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академіка НАПрН України Л.К. Вороновій сформовано українську школу фінансового права, вперше в Україні з'явилися ґрунтовні підручники. Під її керівництвом захищаються докторські й кандидатські дисертації з проблем фінансового права. Уже 12 докторів наук з фінансового права підготувала відома вчена.

Вагомим і цінним внеском у фінансово-правову науку є фундаментальні дослідження М.П. Кучерявенка, доктора юридичних наук, професора Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, члена-корреспондента Академії правових наук України. Ним закладено підвалини в царині податкових правовідносин. Із 2002 р. почала виходити його фундаментальна багатотомна наукова праця, присвячена дослідженню складного фінансово-правового інституту – податкового права ("Курс налогового права"). Ученим, ім'я якого відоме далеко за межами України, видаються підручники з фінансового й податкового права, які вивчаються студентами юридичних вузів України. Професор М.П. Кучерявенко очолює кафедру фінансового права одного з найвідоміших вузів і здійснює керівництво школою українського податкового права.

В Україні фінансово-правовими дослідженнями займається кафедра адміністративного та фінансового права Одеської національної юридичної академії, на базі якої успішно працює школа українського фінансового права, до якої входять науковці, які захистили дисертації з податкового, бюджетного й банківського права. За останні роки захищено низку докторських дисертацій.

Плідно досліджує проблеми правового регулювання доходів в Україні доктор юридичних наук, завідувачка кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка професор Н.Ю. Пришва; проблеми банківського права – доктор юридичних наук О.П. Орлюк (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) та доктор юридичних наук Т.А. Латковська (Одеська національна юридична академія); проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків – доктор юридичних наук А.А. Нечай (зам. директора НДІ фінансового права національного університету ДПС України – єдиного в СНД); питання теорії фінансового права – доктор юридичних наук П.С. Пацурківський (Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича) й доктор юридичних наук А.Т. Ковальчук; питання правового регулювання фінансового контролю – доктор юридичних наук Л.А. Савченко (Київський міжнародний університет); питання грошового обігу – доктор юридичних наук Є.А. Алісов (Національна юридична академія України імені Я. Мудрого); проблеми державного боргу – доктор юридичних наук І.Б. Заверуха (Львівський національний університет імені І. Франка); проблеми фінансово-правової відповідальності

– доктор юридичних наук А.Й. Іванський (Одеська національна юридична академія); проблеми фінансування видатків на освіту й науку – А.О. Монаєнко (НДІ фінансового права національного університету ДПС України).

Фундаментальні перетворення, пов'язані з реформуванням суспільних відносин, викликали потребу у використанні публічною владою нових форм і методів впливу на суспільні процеси, тобто тих інструментів, правова регламентація яких здійснюється нормами фінансового права, спрямованими на підвищення економічного стимулювання, раціональне й бережливе витрачання фінансових ресурсів, скорочення невиробничих витрат. У ринкових умовах і державі, і публічній владі необхідно зберегти своє соціальне призначення, що має бути виражено в його економічній політиці, спрямованій на забезпечення загальнонаціональних інтересів, соціальних програм.

Перед українською наукою постали важливі завдання щодо дослідження предмета правового регулювання, що пов'язано з появою нових видів суспільних відносин, які регламентуються фінансовим правом. Цілком зрозуміло, що розширюється предмет останнього, тобто система відносин, що виникають у сфері фінансової діяльності держави

й органів місцевого самоврядування, відбувається формування нових фінансово-правових інститутів, піднімаються на вищий рівень уже існуючі, переростаючи з простих у складні утворення. Суспільні відносини, які раніше впорядковувалися фінансовим правом, набувають нових рис та особливостей, що необхідно враховувати при розробці фінансово-правових норм з метою досягнення найбільш ефективного їх впливу на ці відносини.

На даний час існує потреба в дослідженні емісійних відносин, що регламентуються фінансово-правовими нормами й утворюють всередині галузі самостійний інститут емісійного права, цементуючу роль якого для системи фінансового права важко переоцінити. З'являється необхідність розширення діяльності держави в бік звернення уваги на відносини з приводу державного

регулювання фондів коштів, що утворюються в межах функціонування господарюючих суб'єктів. Багато категорій і понять вимагають удосконалення і ґрунтовного вивчення, адже наука фінансового права займає належне місце в системі юридичних наук, покликаних допомагати правильно використовувати фінансові ресурси відповідно до норм фінансового законодавства.

Наука українського фінансового права активно розвивається. Її досягнення затребувані державою й покликані служити поліпшенню законодавства з метою побудови економічно сильної правової держави. Сучасний стан цієї науки можна охарактеризувати як етап інтенсивного формування нових теоретичних категорій та уточнення змісту дефініцій існуючих базових конструкцій.

Список літератури: 1. *Воронова Л.К.* Чи можна підготувати необхідну кількість юристів при сучасному стані фінансового права // Система фінансового права: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (27-28 трав. 2009 р. / Одес. нац. юрид. акад.). – О.: Фенікс, 2009. – С. 36-39. 2. *Иловайский С.И.* Учебник финансового права. – 5-е изд., доп. и перераб. – Одесса: Е.С. Иловайская, 1912. – 616 с. 3. *Козырин А.Н.* У истоков финансового права. – М.: Статут, 1998. – 432 с. 4. *Тацій В.* Українська держава і право на початку XXI століття // Право України. – 2010. – № 1. – С.6-14.

**УКРАИНСКАЯ ФИНАНСОВО-ПРАВОВАЯ НАУКА:
СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ**
Латковская Т.А.

Рассмотрена история становления науки и отрасли финансового права. Проанализирован вклад ученых-финансистов в развитие теории и практики. Делается вывод о необходимости проведения более детальных исследований отдельных институтов финансового права.

Ключевые слова: финансовое право, наука финансового права.

THE UKRAINIAN FINANCIAL-LEGAL SCIENCE: CONDITION AND PROSPECTS Latkovskaja T.A.

The history of formation of the science and branch of financial law is considered. The contribution of scientists-financiers to the development of theory and practice has been analyzed. The conclusion about the necessity of realization of more detailed researches of separate institutes of financial law is done.

Key words: financial law, science of financial law.

Надійшла до редакції 15.07.2010 р.

УДК 347.73

О.А. Лукашев, канд. юрид. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПРАВОВА ПРИРОДА ПУБЛІЧНИХ ФОНДІВ КОШТІВ І ЗАСАДИ ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ

При з'ясуванні змісту фінансово-правового регулювання одним з найбільш значущих категорій слід назвати поняття «фонди коштів». Інші вихідні категорії теж тлумачаться за його допомогою. Фінансові ресурси характеризуються як сукупність фондів коштів, що створюються в процесі розподілу й перерозподілу сукупного суспільного продукту й національного доходу і перебувають у розпорядженні держави, підприємств та організацій [Див.: 14, с. 126; 7, с. 269]. Фінанси – багатоаспектна категорія, аналіз якої передбачає комплексне дослідження соціальних, економічних і правових відносин. У цьому контексті можна в подальшому деталізувати погляд на фінанси,

на значення тих форм, завдяки яким вони отримують адекватне відбиття в законодавчих нормах, якщо необхідно чітко розмежовувати фінанси як систему (а) відносин, що регламентують рух державних грошових коштів і (б) понять, якими оперує чинне законодавство [3, с. 5].

Ця проблема порушувалися не лише на сучасному етапі. Один із фундаторів радянського фінансового права Ю.А. Ровинський у складі фінансової системи вирізняв грошові фонди децентралізовані, що служать для забезпечення господарської діяльності і централізовані. При цьому він підкреслював, що єдина бюджетна система сприяє утворенню й використанню головного загальнодержавного